

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ РІВНІ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ

© 2016 КАРМІНСЬКА-БЕЛОБРОВА М. В.

УДК 339.9(477)

Кармінська-Белоброва М. В. Зовнішньоекономічна діяльність України на сучасному рівні: проблеми та напрямки

Зовнішня торгівля України виступає одним з важливіших засобів збільшення державного бюджету. Стратегічною метою розвитку економіки України є досягнення гідного місця в міжнародному поділі праці, а саме у сфері зовнішньої торгівлі. Європейський союз є найсильнішою глобальною економічною організацією, найбільшим і найкращим регіональним ринком світу. Метою статті є визначення стану зовнішньоекономічної діяльності в Україні, його позитивні та негативні риси і напрями їх удосконалення. У результаті дослідження виявлено що розвиток відносин з ЄС у довгостроковій перспективі, з огляду на геополітичний, гео економічний і історичний європейський статус України, має залишатися одним з пріоритетів зовнішньоекономічної політики України. Основним етапом на шляху набуття Україною повноправного членства в ЄС має стати створення економічних і правових передумов для початку переговорів про створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є розвиток зовнішньоекономічних відносин України з ЄС та забезпечення економічної інтеграції господарства України у загальноєвропейський економічний простір.

Ключові слова: зовнішньоекономічні зв'язки, інтеграція, інтеграційні процеси, Європейський Союз, підприємство.

Рис.: 1. **Бібл.:** 10.

Кармінська-Белоброва Марина Володимирівна – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри менеджменту, Харківський інститут управління (вул. Шевченка, 24, Харків, 61000, Україна)

E-mail: masha_kb@ukr.net

УДК 339.9(477)

UDC 339.9(477)

Карминская-Белоброва М. В. Внешнеэкономическая деятельность Украины на современном уровне: проблемы и направления

Karminska-Bielobrova M. V. Foreign Trade Activities of Ukraine at the Current Level: Challenges and Directions

Внешняя торговля Украины выступает одним из важнейших способов увеличения государственного бюджета. Стратегической целью развития экономики Украины является достижение достойного места в международном разделении труда, а именно в сфере внешней торговли. Европейский союз является сильнейшей глобальной экономической организацией, крупнейшим и лучшим региональным рынком мира. Целью статьи является определение состояния внешнеэкономической деятельности в Украине, его положительные и отрицательные черты и направления их совершенствования. В результате исследования получено, что развитие отношений с ЕС в долгосрочной перспективе, учитывая геополитический, геоэкономический и исторический европейский статус Украины, должно оставаться одним из приоритетов внешнеэкономической политики Украины. Основным этапом на пути обретения Украиной полноправного членства в ЕС должно стать создание экономических и правовых предпосылок для начала переговоров о создании зоны свободной торговли между Украиной и ЕС. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является развитие внешнеэкономических отношений Украины с ЕС и обеспечения экономической интеграции хозяйства Украины в общеевропейское экономическое пространство.

Ukraine's foreign trade is one of the most important ways to increase the State budget. Strategic goal in the development of economy of Ukraine is to achieve a presentable place in the international division of labor, namely in the field of foreign trade. The European Union is the strongest global economic organization, the largest and the best regional market of the world. The article is aimed to determine status of the foreign trade activities in Ukraine, its positive and negative traits, and areas for their improvement. It is concluded that developing relations with the EU in the long term, given the geopolitical, geoeconomic and historic European status of Ukraine, should remain one of the priorities of our foreign economic policy. A basic milestone in the way of gaining the full membership in the EU should be creation of economic and legal preconditions for the commencement of negotiations on a free trade zone between Ukraine and the EU. Prospect for further research in this direction is accomplishing an analysis of development of the foreign economic relations of Ukraine with the EU and of ensuring the economic integration of Ukraine into the European economic space.

Ключевые слова: внешнеэкономические связи, интеграция, интеграционные процессы, Европейский Союз, предприятие.

Keywords: foreign economic relations, integration, integration processes, the European Union, enterprise.

Рис.: 1. **Библ.:** 10.

Fig.: 1. **Bibl.:** 10.

Карминская-Белоброва Марина Владимировна – кандидат наук по государственному управлению, доцент кафедры менеджмента, Харьковский институт управления (ул. Шевченко, 24, Харьков, 61000, Украина)

Karminska-Bielobrova Marina V. – PhD (State Administration), Associate Professor, Department of Management, Kharkiv Institute of Management (24 Shevchenko Str., Kharkiv, 61000, Ukraine)

E-mail: masha_kb@ukr.net

E-mail: masha_kb@ukr.net

Велике значення для ефективного розвитку економіки країни має стан та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Особливо це актуально в період розвитку процесів глобалізації, розвитку та активізації транснаціональних компаній, їх поступова інтеграція в економіку різних країн, і особливо в країни з перехідною економікою. Торгівля виступає чи не найбільш розгалуженою сферою економічної діяльності, а також важливою рушійною силою зростання економіки в будь-якій країні. Зовнішня торгівля розвивається в умовах прискорення процесу глобалізації світового економічного розвитку. Важливими причинами даного процесу є вільний рух мобільних факторів виробництва, товарів і послуг через кордони країн світу. В Україні завжди був досить великий експортний потенціал, і сьогодні є всі можливості для покращення своїх позицій на світовій господарській арені, тому виникає важливість дослідження основ зовнішньоторговельної діяльності.

Перебудова економіки України на ринкових засадах супроводжується дедалі більшим залученням нашої країни до існуючої системи світогосподарських зв'язків. Інтегрування економіки України у світове господарство, її участь у різних видах міжнародного підприємництва підвищує роль та значення зовнішньоекономічної діяльності.

Метою статті є визначення стану зовнішньоекономічної діяльності в Україні, його позитивні та негативні риси і напрями їх удосконалення.

Актуальність даної теми полягає в тому, що зовнішня торгівля України виступає одним з важливіших засобів збільшення державного бюджету. Стратегічною метою розвитку економіки України є досягнення гідного місця в міжнародному поділі праці, а саме – у сфері зовнішньої торгівлі. Європейський Союз є найсильнішою глобальною економічною організацією, найбільшим і найкращим регіональним ринком світу. Відповідно проблема економічної співпраці України і ЄС набуває все більшої актуальності в контексті ширшого і сприятливішого доступу до продукції українських підприємств до ринків ЄС.

Дослідження зовнішньоекономічної політики присвятили чимало уваги українські вчені-економісти, серед яких необхідно виокремити дослідження В. Будкіна, І. Бурковського, А. Вишнякова [1], Л. Кістерського, Г. Климка, В. Клочко, В. Новицького, В. Онищенко, А. Поручника, Л. Пісьмаченка та ін. Згадані автори більше зосереджувалися над проблематикою вдосконалення зовнішньоторговельного механізму інтеграції України, у той час як аналізу основних принципів формування сучасної зовнішньоекономічної політики України присвячено мало уваги [2, с. 9].

Проблеми підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності держави набувають на сучасному етапі виняткового значення. Це пов'язано з рядом факторів внутрішнього характеру: об'єктивна незбалансованість структури економіки та її повільна структурна перебудова; надмірна енергоресурсоемкість галузей національної економіки; низька конкурентоспроможність національного виробництва; відсутність інноваційного розвитку науково-технічного і технологічного промислового потенціалу, тощо.

У сучасних умовах міжнародне співробітництво України відбувається в таких основних формах:

- ✦ науково-технічне співробітництво;
- ✦ взаємовигідна міжнародна торгівля (зовнішня торгівля);
- ✦ надання кредитів і позик, у тому числі й безвідплатних;
- ✦ створення спільних підприємств;
- ✦ спеціалізація і кооперування виробництва;
- ✦ торгівля технологіями або спеціалізація на виробництві комплектуючого обладнання;
- ✦ спільна участь зацікавлених країн у розробці багатих природних ресурсів;
- ✦ іноземні інвестиції як найважливіша форма стимулювання розвитку економіки країни;
- ✦ міжнародний туризм;
- ✦ культурні зв'язки між країнами світу [3, с. 176].

Взаємовигідна міжнародна торгівля товарами та послугами, як і раніше, посідає провідне місце в складній системі міжнародних економічних зв'язків, оскільки вона, по суті, відтворює всі види міжнародного поділу праці та об'єднує всі країни в єдину господарську цілісність на сучасному світовому ринку товарів. Для неї властиві передусім дві найхарактерніші риси: переважання пропозиції товарів над існуючим попитом і жорстка конкурентна боротьба між його учасниками. Це є результатом значного зростання в умовах науково-технічної революції продуктивності суспільної праці в промисловому розвинутих країнах і здешевлення внаслідок цього продукції при збільшенні її обсягів.

Але серед досить значної кількості проблем та перешкод на шляху розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні, можна визначити такі:

- ✦ неефективність державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в порівнянні з іншими країнами, що несе за собою проблеми в узгодженні різних питань у міністерствах, відомствах, місцевих адміністраціях та передбачає чималі витрати часу і зусиль суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності;
- ✦ нестабільність законодавчої бази та законодавства в цілому, а також здійснення зовнішньоекономічної діяльності;
- ✦ політична та економічна нестабільність в державі, які є визначальними факторами розвитку міжнародних відносин, зв'язків, зовнішньоторговельної політики, які потрібно розглядати системно, через те, що зовнішньоекономічна діяльність є структурним елементом загальнодержавних процесів;
- ✦ втрата зовнішньоекономічних зв'язків з Російською Федерацією, оскільки Росія багато років була стратегічним зовнішньоторговельним партнером України, частка якої становить 21,1% в українському експорті та 28,0% українського імпорту. Найбільшими партнерами з експорту також були: Туреччина, Китай, Німеччина, Польща, Білорусь, Казахстан, Італія, Індія [3, с. 175].

Ефективний розвиток будь-якої країни неможливий без здійснення інтеграційних процесів та поширення

економічних зв'язків з іншими країнами. Вони повинні здійснюватись як на рівні держави в цілому, так і на рівні окремих підприємств. Здійснення інтеграційних процесів може відбуватися в декількох напрямках відповідно до розвитку економіки держави. Для країн з перехідною економікою характерно розширення зовнішньоекономічних зв'язків при здійсненні експортно-імпортних операцій по купівлі та продажу товарів, послуг або виконання різних робіт.

Якщо звернутися до даних Держкомстату, то можна побачити, що торгівля українськими товарами стрімко падає, відчутно просів також імпорт. Основною причиною такої тенденції експерти називають погіршення відносин із Російською Федерацією й різке зниження у зв'язку з цим товарообігу між двома країнами. Свою роль також зіграли економічна криза в Україні, скорочення виробництва й девальвація гривні. Протягом 2015 р. обсяг українського експорту склав \$ 21,7 млрд, а його падіння за цей самий період – 34,8% (\$ 11,6 млрд) [5].

Експорт товарів скоротився в усіх галузях економіки. Найбільш різке падіння в абсолютних показниках спостерігається в експорті продукції металургійного комплексу – на \$4,1 млрд, або в 1,7 разу. У відносних показниках найсильніше впав експорт продукції машинобудування – у 9,3 разу (на \$2,2 млрд). Також помітне зниження експорту торкнулося продуктів мінерального походження – у 2,2 разу (на \$2,2 млрд), продукції хімічного – в 1,5 разу (на \$0,8 млрд). Просідання експорту товарів, вироблених АПК і харчовою промисловістю, є найменш різким – на 16,1%, що, втім, в абсолютних цифрах складало \$1,5 млрд.

Сукупна вартість експорту українських товарів і послуг порівняно з аналогічним періодом 2014 р. скоротилася на 30,6%, у тому числі сукупна вартість експорту українських товарів зменшилася на 32,7%, а сукупна вартість експорту українських послуг скоротилася на 21,1%. Що ж стосується сукупної вартості імпорту товарів і послуг в Україну, то за дев'ять місяців 2015 р. порівняно з аналогічним періодом минулого року вона зменшилася на 31,4%, у тому числі сукупна вартість імпорту товарів в Україну скоротилася на 33,6%, а імпорту послуг – на

20,8%. В абсолютному обчисленні обсяги експорту товарів з України за січень – вересень 2015 р. становили 28 млрд 113,3 млн дол., а імпорту товарів в Україну – 27 млрд 376,3 млн дол. Основу товарної структури українського експорту становили недорогі метали та вироби з них – 26,6%, продукти рослинного походження – 19,8%, механічні та електричні машини – 10,1% (а продукція машинобудування в цілому – 11,8%), мінеральні продукти – 8,6%, жири та олії тваринного або рослинного походження – 8,0%, готові харчові продукти – 6,3% та продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 5,9%. Як бачимо, цього року сукупна продукція сільського господарства та харчової промисловості посіла перше місце у вітчизняному експорті (34,1%), тоді як гірничо-металургійний комплекс із виробництва чорних металів, який раніше очолював вітчизняний експорт, перемістився на друге місце (31,4%) [6, с. 49].

Стосовно ж скорочення у 2015 р. в українському експорті частки продукції машинобудування, то воно було відносно невеликим, оскільки найбільш суттєві зрушення в цьому плані вже відбулися раніше. Хоча експорт продукції українського машинобудування скорочувався не лише відносно, а й абсолютно.

Велими вагомими змінами останнім часом, особливо під впливом політичних чинників, зазнала географічна структура українського експорту. Так, за підсумками січня – вересня 2015 р. порівняно з аналогічним періодом 2014 р. частка Російської Федерації у сукупній вартості експорту українських товарів зменшилася на 6,7 відсоткових пункти (з 19,5% до 12,8%). Зокрема, у Росію за січень – вересень 2015 р. було експортовано українських товарів на 3612,4 млн дол., або на 55,6% менше, ніж за аналогічний період минулого року [7].

Таким чином, у 2015 р. продовжилася трансформація географічної структури експорту українських товарів, що почалася в попередні роки. Зокрема відбувалося зростання ролі країн ЄС та Азії для збуту продукції українських експортерів на тлі зниження ролі країн США, насамперед Росії.

Що ж стосується закупівель товарів за кордоном, то у січні – вересні 2015 р. мінеральні продукти становили

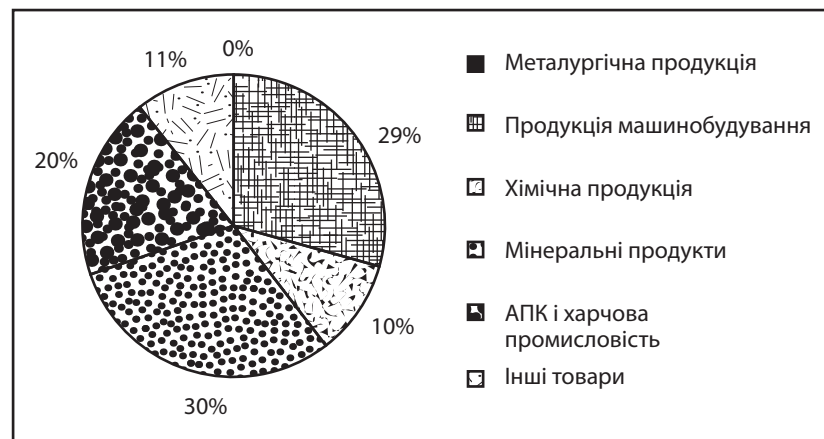

Рис. 1. Внесок постачання продукції різних галузей економіки

Джерело: Статистичний щорічник України [5].

ли 32,7 % від сукупної вартості імпорту товарів в Україні, механічні та електричні машини – 15,6%, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 13,5%, полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них – 7,1%, недорогоцінні метали та вироби з них – 5,4%, засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби – 4,3%, готові харчові продукти – 4,2% [7, с. 55].

Вагоме місце у вітчизняній зовнішньоекономічній діяльності посідають експортно-імпортні операції у сфері послуг. Як зазначалося вище, за січень – вересень 2015 р. український експорт послуг становив 7020,5 млн дол., а імпорт – 3785,5 млн дол. Порівняно з аналогічним періодом 2014 р. експорт послуг з боку України скоротився на 19,2% (на 1665,4 млн дол.), а імпорт послуг для України зменшився на 11,2% (на 477,0 млн дол.). За дев'ять місяців 2015 р. найбільші обсяги експорту послуг припадали на транспортні послуги, які займали 55,3% від загального обсягу експорту послуг, послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги – 15,8%, послуги з переробки матеріальних ресурсів – 11,4% і ділові послуги – 8%. Обсяг експорту послуг до країн ЄС у цей період становив 2112,4 млн дол. і скоротився порівняно з дев'ятьма місяцями 2014 р. на 31,9%. Частка експорту послуг країнам ЄС становила 30,1% від загального обсягу експорту послуг, наданих резидентами України, і проти відповідного періоду 2014 р. зменшилася на 4,8 в. п. А обсяг експорту послуг до країн СНД у цей період становив 2551,1 млн дол. і скоротився порівняно з дев'ятьма місяцями 2014 р. на 19,6%. Частка експорту послуг країнам СНД становила 36,3% від загального обсягу експорту наданих резидентами України, у тому числі Російській Федерації – 31,8%. Причому обсяг послуг, наданих Російській Федерації, скоротився порівняно з дев'ятьма місяцями 2014 р. на 20,3% [5, с. 58].

Згідно з інформацією Державної служби статистики України, зовнішньоторговельний баланс України за січень – вересень 2015 р. зведений з профіцитом 3,24 млрд дол., що на 12,4% менше показника за відповідний період минулого року (3,7 млрд дол.). При цьому позитивне сальдо торгівлі товарами та послугами з країнами СНД протягом означеного періоду скоротилося в 1,7 разу – до 195 млн дол., а з іншими країнами світу – на 9,8% (до 2,05 млрд дол.). У тому числі дефіцит зовнішньої торгівлі з країнами ЄС зріс на 5% – до 2,04 млрд дол. Профіцит торгівлі товарами за дев'ять місяців 2015 р. зріс на 28% – до 737 млн дол. При цьому дефіцит торгівлі товарами з країнами СНД зменшився на 9,2% – до 1,75 млрд дол. А профіцит торгівлі товарами з іншими країнами світу незначно скоротився до 2,48 млрд дол., на тлі зменшення дефіциту торгівлі з країнами ЄС на 15% – до 1,9 млрд дол. Водночас профіцит торгівлі послугами в січні – вересні 2015 р. зменшився на 21% – до 3,24 млрд дол. Причому профіцит торгівлі послугами з країнами СНД зменшився на 16% – до 1,9 млрд дол., а з іншими країнами світу – на 28% (до 1,34 млрд дол.), у тому числі з країнами ЄС – у 2,6 разу (до 289,9 млн дол.). Як зазначають у Держстаті України, для уникнення подвійного обліку із загальної суми зовнішньоторговельного балансу була вирахована вартість послуг з

переробки давальницької сировини, яка за дев'ять місяців цього року становила в експорті 785,6 млн дол., а в імпорті – 56,9 млн дол. (у 2014 р. – 1,03 млрд дол. і 34,3 млн дол. відповідно) [5].

Враховуючи вищевикладене, можна казати що, чергова трансформація української зовнішньої торгівлі, яка розпочалася в результаті глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр., протягом 2014–2015 рр. не лише істотно прискорилася, а й набула нових ознак. Останні пов'язані, насамперед, з гібридною війною, яку Росія веде проти України. І російсько-українські економічні відносини, по суті, так чи інакше стали однією зі складових цієї війни.

Потрібно зазначити, що основною перспективою розвитку зовнішньоекономічних зв'язків України є створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, що стане етапом спільного економічного простору, який охоплює не тільки торгівлю товарами, але й торгівлю послугами, тощо.

Україна в інтеграційних процесах як основну мету визначає співробітництво з різними міжнародними організаціями та фінансовими інституціями. Ця співпраця спрямована на розвиток економічних, соціальних та геополітичних процесів в Україні. Інтеграція України в світову спільноту має як позитивні, так і негативні наслідки. Основним пріоритетним напрямом у розвитку інтеграційних процесів України є вихід її на світовий ринок як держави з позитивним економічним та політичним іміджем [8].

Перспектива членства в ЄС для України є додатковим вагомим стимулом і мотиваційним фактором внутрішніх реформ, цивілізованого врегулювання всіх внутрішніх та зовнішніх неузгодженостей. Від інтеграції України до ЄС виграють не тільки ці дві сторони, але й уся Центральна Європа, адже після розширення Європейського Союзу за рахунок країн Центрально-Східної Європи та держав Балтії Європейський союз максимально наблизився до України, що надає особливого статусу їхнім відносинам і створює реальні можливості для співпраці [10, с. 30].

ВИСНОВКИ

Отже, можна зробити висновки, що розвиток відносин з ЄС у довгостроковій перспективі, з огляду на геополітичний, гео економічний та історичний європейський статус України, має залишатися одним з пріоритетів зовнішньоекономічної політики України.

Метою розвитку зовнішньоекономічних відносин України з ЄС є забезпечення економічної інтеграції господарства України в загальноєвропейський економічний простір. Це значною мірою залежить від реалізації положень Угоди про партнерство та співробітництво між ЄС і Україною та Тимчасової угоди про торгівлю. Основними пріоритетами мають стати: трансформація політичного визначення України як держави з перехідною економікою до юридичного закріплення її статусу в законодавстві ЄС з метою отримання відповідних торговельно-економічних, фінансово-кредитних, інвестиційних преференцій; розширення доступу українських товарів,

зокрема таких важливих, як текстиль, продукція металургійної промисловості та сільського господарства, на європейські ринки; підтримка ефективних національних товаровиробників шляхом вдосконалення міжнародно-правового механізму захисту їх інтересів, зокрема через укладення відповідних галузевих угод; зняття існуючих бар'єрів у торгівлі та поглиблення виробничої кооперації; гармонізація економічного законодавства відповідно до стандартів Європейського Союзу та світової системи торгівлі ГАТТ/СОТ з урахуванням національних економічних інтересів і специфіки економіки України. Основним етапом на шляху набуття Україною повноправного членства в ЄС має стати створення економічних і правових передумов для початку переговорів про створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишняков А. К. Регулирование внешнеэкономической деятельности в Украине. / А. К. Вишняков – Харьков : ООО «Одиссей», 2005. – 256 с.
2. Письмаченко Л. М. Державне управління зовнішньоторгівельною діяльністю в Україні: регулювання та контроль : монографія / Л. М. Письмаченко. – Донецьк : Тов. «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 366 с.
3. Солошенко Л. Зовнішньоекономічна діяльність: організація та документальне оформлення / Л. Солошенко. – Х. : Фактор, 2001. – 176 с.
4. Михайлишин Л. І. Вектори інтеграції України в ЄС чи СНД / Л. І. Михайлишин // Науково-інформаційний вісник «Економіка». – 2013. – № 3. – С. 172–181.
5. Статистичний щорічник України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2015/zd/e_iovt/arh_iovt2015.htm
6. Кулицький С. Питання трансформації української зовнішньої торгівлі на сучасному етапі [Електронний ресурс] / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – 2015. – № 23. – С. 49–59. – Режим доступу : <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2015/ukr23.pdf>
7. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>
8. Солонінко К. С. Інтеграційна політика України: інституційні аспекти / К. С. Солонінко // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2010. – № 4. – С. 299–301.
9. Шкурупій О. В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства [Електронний ресурс] / О. В. Шкурупій. – Режим доступу : http://libfree.com/128619811-ekonomikazovnishnoekonomichna_diyalnist_pidpriyemstva_shkurupiy_ov.html
10. Покришка Д. С. Торговельні відносини України з Європейським Союзом в умовах глобальної невизначеності / Д. С. Покришка // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 1 (22). – С. 18–31.

REFERENCES

- Kulytskyi, S. "Pytannia transformatsii ukrainskoi zovnishnyoi torhivli na suchasnomu etapi" [The question of transformation of Ukrainian foreign trade today]. <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2015/ukr23.pdf>
- Mykhailyshyn, L. I. "Vektory intehratsii Ukrainy v YeS chy SND" [Vectors integration of Ukraine into the EU or the CIS]. *Ekonomika. Naukovo-informatsiyni visnyk*, no. 3 (2013): 172-181.
- Oftsiiyni sait Ministerstva finansiv Ukrainy. <http://www.minfin.gov.ua/>

Pismachenko, L. M. *Derzhavne upravlinnia zovnishnyotorhov-elnoiu diialnistiu v Ukraini: rehuliuannia ta kontrol* [State Department foreign trade in Ukraine: regulation and control]. Donetsk: Yuho-Vostok, 2008.

Pokryshka, D. S. "Torhovelni vidnosyny Ukrainy z Yevropeiskym Soiuzom v umovakh hlobalnoi nevyznachenosti" [Trade relations between Ukraine and the European Union in the global uncertainty]. *Stratehichni priorityety*. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sp/2012_1/018-031.pdf

Soloshenko, L. *Zovnishnyoekonomichna diialnist: orhanyzatsiia ta dokumentalne oformlennia* [Foreign trade: organization and paperwork]. Kharkiv: Faktor, 2001.

Soloninko, K. S. "Intehratsiina polityka Ukrainy:instytutsiini aspekty" [Integration Policy of Ukraine: institutional aspects]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, no. 4 (2010): 299-301.

Shkurupii, O. V. "Zovnishnyoekonomichna diialnist pidpriyemstva" [Foreign trade enterprises]. http://libfree.com/128619811-ekonomikazovnishnoekonomichna_diyalnist_pidpriyemstva_shkurupiy_ov.html

"Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy" [Statistical Yearbook of Ukraine]. https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2015/zd/e_iovt/arh_iovt2015.htm

Vishnyakov, A. K. *Regulirovaniye vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti v Ukraine* [Regulation of foreign trade activities in Ukraine]. Kharkiv: Odissey, 2005.